

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.119 у Київському столичному
університеті імені Бориса Грінченка
доктору педагогічних наук,
професору кафедри української мови
факультету української філології,
культури і мистецтва
Станіславу КАРАМАНУ

Відгук

офіційного опонента **Горошкіної Олени Миколаївни**,
доктора педагогічних наук, професора, завідувачки відділу навчання
української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України
про дисертацію Тарапати Єлизавети Володимирівни «Методика
формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і
літератури засобами експресивного синтаксису»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань
01 Освіта / Педагогіка
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Актуальність дисертаційної роботи. Актуальність теми дослідження зумовлена розвитком сучасної лінгводидактики, що поєднує компетентнісний і комунікативний підходи до опанування всіх рівнів мовної системи для усвідомлення комунікативного потенціалу мовних одиниць, їхніх взаємозв'язків і жанрово-стильового вияву. Особливої ваги набуває орієнтація на формування компетентного мовця, здатного не тільки засвоювати систему мовних знань, а й ефективно використовувати їх у різних навчальних і життєвих ситуаціях.

Сучасна мовна освіта орієнтована на формування в учнів умінь свідомо добирати й застосовувати мовні засоби відповідно до комунікативної мети, адресата, ситуації спілкування, що зумовлює підготовку вчителя, здатного реалізувати такі завдання в освітньому процесі. У цьому контексті особливого значення набуває вивчення граматичних одиниць не тільки як елементів мовної системи, а й як засобів реалізації змісту, емоційно-експресивного впливу й організації тексту. Важливим є також посилення уваги до взаємозв'язку граматики з розвитком мовлення, критичного мислення, емоційного інтелекту, читацької грамотності, лінгвокреативності здобувачів освіти.

Актуальність дослідження зумовлена й тим, що в сучасній лінгводидактиці проблема можливостей використання експресивного потенціалу граматичних засобів у мовленнєвій практиці розроблена недостатньо. Потребують наукового обґрунтування методичні підходи, система вправ і завдань, спрямованих на формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури на функційно-стильових і комунікативно-діяльнісних засадах.

Недостатня розробленість окресленої проблеми, а також потреба в пошуку ефективних шляхів вивчення граматичних одиниць з урахуванням їхніх функційних особливостей зумовили вибір теми дисертації Тарапати Єлизавети Володимирівни.

*Відгук
Тарапати Єлизавети
Володимирівни
офіційного
опонента
26.05.2026
проф. ДФ 26.133.119
Горошкіної О.М.*

Наукова новизна результатів дисертації (теоретичних та/або експериментальних). Наукову новизну роботи зумовлено передусім новизною предмета дослідження: уперше в українській лінгводидактиці теоретично обґрунтовано й розроблено підходи, принципи, методи, прийоми та засоби формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури засобами експресивного синтаксису.

Дисертантці вдалося розробити й експериментально перевірити методику формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури засобами експресивного синтаксису.

Наукову новизну роботи визначають також здійснений опис становлення й розвитку методики навчання граматики в закладах вищої освіти із застосуванням засобів експресивного синтаксису й розроблена система вправ і завдань, спрямована на формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури засобами експресивного синтаксису.

Заслужують на увагу положення про оптимізацію лінгводидактичних стратегій формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання синтаксису.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертації. Теоретичне значення дисертації Є.В. Тарапати полягає в розширенні й поглибленні положень сучасної лінгводидактики щодо формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури. У роботі теоретично обґрунтовано психолого-педагогічні засади використання засобів експресивного синтаксису в процесі навчання граматики, уточнено змістове наповнення понять «граматична компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури»; «експресивний синтаксис у формуванні граматичної компетентності вчителя-філолога», «навчальний текст як засіб реалізації експресивно-синтаксичного потенціалу мови»; схарактеризовано потенціал експресивного синтаксису як засобу розвитку мовленнєвих умінь, лінгвокреативності й комунікативної майстерності студентів.

Результати дослідження доповнюють теорію і практику навчання української мови новими положеннями про оптимізацію навчання синтаксису на компетентнісних засадах.

Практичне значення роботи полягає в розробленні методики формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури засобами експресивного синтаксису, системи вправ і завдань, дидактичних матеріалів для викладачів закладів вищої освіти. Матеріали дисертації можуть бути використані в процесі підготовки навчально-методичних посібників, розроблення спецкурсів, проведення практичних занять, організації самостійної роботи студентів.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

На нашу думку, теоретичні засади дослідження є переконливими. Наукову обґрунтованість теоретичних положень, результатів дослідження, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечено комплексним підходом до розв'язання окресленої проблеми, опорою на сучасні положення мовознавства, педагогіки, психології й лінгводидактики. Авторка ґрунтовно

проаналізувала праці українських і зарубіжних науковців, лінгвістичні засади морфології та синтаксису, методичні концепції навчання граматики.

Компетентнісний параметр аналізу актуальної лінгводидактичної проблеми зорієнтований на синтез, інтеграцію, взаємодію підходів, аспектів і методів дослідження для розроблення ефективної методики формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури засобами експресивного синтаксису.

Достовірність і об'єктивність результатів дослідження забезпечено застосуванням взаємопов'язаних теоретичних та емпіричних методів, адекватних меті, завданням дослідження, а також предметам й етапам наукового пошуку. Теоретичні положення дисертації підтверджено результатами педагогічного експерименту, кількісно-якісним аналізом даних, що засвідчили ефективність розробленої дисертанткою методики формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури засобами експресивного синтаксису.

5. Рівень виконання поставленого завдання та оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності. Загальний рівень дисертації Єлизавети Тарапати вважаємо високим, таким, що засвідчує обізнаність авторки у відповідній науковій проблематиці. У роботі чітко визначено теоретичні засади дослідження, обґрунтовано застосування комплексу взаємопов'язаних методів. Авторка виявила вміння аналізувати й узагальнювати наукові студії, здійснювати педагогічне спостереження, організовувати і проводити експериментальну роботу в закладах вищої освіти, інтерпретувати здобуті результати й формулювати аргументовані висновки.

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових публікаціях. Результати дисертаційної праці Єлизавети Тарапати представлено на 13 міжнародних, всеукраїнських та міжрегіональних наукових конференціях, а також відображено в 12 наукових одноосібних публікаціях за темою дисертації, з яких 5 – у наукових фахових виданнях України, 5 публікацій апробаційного характеру, 2 додатково відображають наукові результати дисертації. Аналізуючи тематику праць, констатуємо, що всі вони повною мірою відбивають основні положення й наукові результати дисертації.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу.

Дисертація характеризується чіткою, логічно вмотивованою структурою, що зумовлена метою, завданнями й логікою наукового дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Кожний структурний компонент є завершеним і підпорядкованим розкриттю проблеми дослідження.

Задля ознайомлення зі змістом і результатами наукового дослідження на початку дисертації подано анотації державною й англійською мовами, де авторка стисло представила основні результати дослідження із зазначенням наукової новизни. Наприкінці анотації наведено ключові слова, що відповідають основному змістові наукової праці й відбивають тематику дослідження.

Науковий і творчий задум авторки та етапи реалізації його повною мірою

схарактеризувала теоретичні засади формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури засобами експресивного синтаксису.

Авторка чітко окреслила тенденції розвитку методики навчання граматики в закладах освіти. Відзначимо високий рівень теоретичного аналізу мовознавчих, психолого-педагогічних та лінгводидактичних досліджень, що стали засадничими в процесі визначення ступеня розробленості проблеми й опису сучасних підходів до формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

Грунтовності, чіткості й логічної виразності рецензованих праці додає посправжньому науковий підхід дисертантки до формування поняттєвого апарату дослідження. Дисертантка виявила вміння критично осмислити здобутки наукових досліджень і на основі самостійних висновків визначити алгоритм дослідницького пошуку.

У другому розділі – «Організаційно-методичні аспекти формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури» – докладно проаналізовано методичне забезпечення освітнього процесу, особливості використання системи вправ і завдань для формування граматичної компетентності студентів, визначено критерії і показники рівнів сформованості граматичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури.

Аналіз змісту навчально-методичного забезпечення дав змогу дисертантці дійти цілком закономірного висновку, що сучасна українська освіта розвивається й має значне теоретичне підґрунтя, проте «ефективне засвоєння граматичного матеріалу на новому рівні узагальнення передбачає активізацію самоосвітньої діяльності студентів до опрацювання програмного матеріалу, залучення завдань пошукового, дослідницького характеру, а також розвиток граматичної компетентності завдяки вивченню засобів експресивного синтаксису через роботу з усним і письмовим мовленням та застосування електронних навчальних засобів із високим дидактичним потенціалом» (с. 112).

Цінним є те, що дослідниця не тільки систематизувала наукові підходи до класифікації вправ і завдань, а й адаптувала їх до роботи із засобами експресивного синтаксису. Практичну значущість підрозділу посилює розроблена система когнітивних, конструктивних і комунікативно-творчих вправ, спрямованих на формування вмінь аналізувати, трансформувати й продукувати синтаксичні конструкції, «у яких граматична нормативність поєднується з емоційною виразністю та стилістичним маркуванням» (с. 118). Позитивно оцінюємо професійну спрямованість завдань.

Авторка послідовно й науково обґрунтовано визначила критерії, показники та рівні сформованості граматичної компетентності студентів. Позитивно оцінюємо прагнення дисертантки здійснити комплексний підхід до діагностування результатів навчання через виокремлення мотиваційно-ціннісного, гностичного, діяльнісного й особистісно-професійного критеріїв.

Безперечною перевагою є деталізована характеристика діяльнісного критерію. Важливим є й визначення методів педагогічного контролю, до яких уналежнено педагогічне спостереження, інтерв'ю, опитування, тести, анкетування, аналіз творчих завдань, що дають змогу виявити здатність

студентів використовувати засоби експресивного синтаксису в реальних комунікативних ситуаціях.

Із вичерпною повнотою в третьому розділі дисертантка схарактеризувала концептуальні засади експериментального навчання, зміст експериментальної методики формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури, визначила змістову й експериментальну базу, описала поетапний перебіг педагогічного експерименту, розкриваючи зміст і особливості кожного з етапів – мотиваційно-цільового, креативно-продуктивного, контрольного-корекційного. У розділі чітко представлено систему дослідного навчання.

Результати педагогічного експерименту підтвердили ефективність. Наведені статистичні дані про результати експериментального навчання не викликають сумнівів, вони засвідчують, що розроблена дисертанткою методика формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури є ефективною й може бути рекомендованою до впровадження в освітній процес.

Кожен розділ дисертації містить висновки, що узагальнено відображають результати дослідження.

Загальні висновки скорельовані зі змістом сформульованих у вступі завдань і матеріалами кожного з розділів, їх можна вважати вірогідними й ґрунтовними, що забезпечено вмілим використанням прикладних наукових досліджень, сучасних засобів і методик проведення аналізу результатів дослідного навчання, достатньою кількістю статистичної інформації.

Зміст дисертації засвідчує самостійної характер виконаного дослідження. У роботі простежується цілісність наукового задуму, взаємозв'язок між теоретичною і практичною частинами, послідовність викладу матеріалу. Оформлення роботи, її структура відповідають вимогам до дисертацій, а стиль викладу матеріалу вирізняється логічністю.

8. Дотримання академічної доброчесності в дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Аналіз тексту дисертації дає підстави для висновку про дотримання дисертанткою вимог академічної доброчесності в повному обсязі.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Загалом позитивно оцінюючи високий науковий рівень розробок здобувачки в результаті проведених досліджень, обґрунтованість здобутих результатів, варто вказати на певні дискусійні положення і зауваження до роботи, а також висловити окремі побажання.

1. У підрозділі 1.1. представлено ґрунтовний аналіз розвитку методики навчання граматики, проте окремі фрагменти мають здебільшого описовий характер, їм бракує авторського узагальнення й критичного осмислення наукових підходів.

2. Авторка сплутує поняття «напрямок» і «підхід», стверджуючи: «Методику вивчення граматики на підґрунті комунікативно-діяльнісного напрямку розробляли сучасні українські лінгводидакти» (с. 35), «Функціонально-стилістичний напрям передбачає глибоке осмислення граматичних форм через їх семантичну та стилістичну наповненість» (с. 38). Проте в сучасній

лінгводидактиці комунікативно-діяльнісний і функційно-стилістичний здебільшого визначають як підходи до навчання.

Висновки до першого розділу потребують більшої конкретизації: варто було окреслити, які саме теоретичні положення стали основою для розроблення методики формування граматичної компетентності.

Підрозділ 2.1. «Аналіз змісту навчально-методичного забезпечення освітнього процесу в закладах вищої освіти» вирізняється значним обсягом фактичного матеріалу, однак аналіз навчально-методичних джерел подекуди має переважно описовий характер. Доцільно посилити аналітичний компонент, увиразнивши критерії оцінювання підручників і посібників щодо їхнього потенціалу для формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури.

Задля поліпшення зорового сприймання доцільно було б у підрозділі 3.1 представити графічну модель організації експериментального навчання. Це дало б змогу відразу побачити хронологічні межі, мету, зміст етапів, домінуючі методи, прийоми, засоби навчання.

. Подекуди трапляються в роботі мовленнєві недоліки й стилістичні огріхи: *містить в собі* (с. 31), *структурно-семантичний напрям у вивченні граматичних явищ* (с. 33), *грунтовні знання щодо граматичних одиниць* (с. 58) тощо.

Оприлюднені зауваження до дисертаційної роботи здебільшого дискусійного чи рекомендаційного плану, не применшують значення її й не знижують загальної високої оцінки, проте можуть бути імпульсом для дискусії під час захисту результатів дослідження і стимулом на наукову перспективу авторки.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачкою теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей.

Рівень виконання дисертації вважаємо високим. Вірогідність результатів дослідження забезпечується науковою обґрунтованістю методологічних позицій, залученням необхідної кількості респондентів, репрезентативністю вибірок, застосуванням комплексу взаємодоповнювальних і коригувальних методів, системним поєднанням теоретичних узагальнень зі статистичним опрацюванням емпіричних даних. Дисертація є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, у якій її авторка, Єлизавета Володимирівна Тарапата, здобула нові науково обґрунтовані результати, що сукупно розв'язують актуальне наукове завдання, яке має важливе значення для розвитку української лінгводидактики.

11. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня та з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам.

Дисертація відповідає п. 6-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження наукового ступеня доктора філософії, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022 р. (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. (зі змінами) «Про затвердження вимог до оформлення

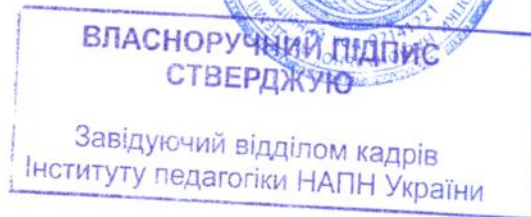
дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 за номером 155/30023, а авторка роботи – **Тарапата Єлизавета Володимирівна** – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка відділу навчання
української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України

Олена ГОРОШКІНА

О. Горошкіна
Ш-Шибосюк